

не знижує загальної наукової та практичної цінності як позитивно-го, так і негативного історичного досвіду організації діяльності державних підприємств у позаринкових умовах господарювання.

---

*Курбет Олександра Петрівна, науковий співробітник
відділу економічної історії ДУ «Інститут економіки та
прогнозування НАН України»*

КИЇВСЬКА ПОЛІТЕКОНОМІЧНА ШКОЛА ТА СВІТОВА ЕКОНОМІЧНА ДУМКА

На межі XIX–XX століть Київська політекономічна школа була чи не найбільш знаною на вітчизняних теренах. Започаткована в стінах Київського Імператорського університету святого Володимира (одного із трьох Імператорських університетів Російської імперії, розташованих на території сучасної України), вона згодом поповнила свої ряди вченими Київського комерційного інституту. Відомий теоретик та реформатор засновник школи – Микола Бунге об'єднав навколо себе плеяду провідних київських вчених у галузі економіки: Афіногена Антоновича, Дмитра Піхна, Миколу Цитовича, Романа Орженцького, Володимира Железнова, Олександра Білімовича, Костянтина Воблого та Євгена Слуцького. Вони були першими перекладачами окремих праць з економічної тематики: Микола Бунге у 1897 р. видав переклад з коментарями до кожної глави праці «Русские бумажные деньги. Исследование народно-экономическое и финансовое с приложением проекта восстановления металлического обращения» Адольфа Вагнера, а Роман Орженцький у 1901 р. переклав «Основания политической экономии» Карла Менгера. Крім того, київські вчені також знайомили широкий загал з працями відомих економістів, публікуючи рецензії на їхні праці на сторінках наукових журналів. Їхні праці охоплювали широке коло як суто теоретичних, так і злободенних, практичних питань. У кожного представника Київської політекономічної школи були свої наукові вподобання – теорія кредиту, залізничні тарифи, теорія цінності, грошовий

обіг, теорії прибутку та заробітної плати тощо, – разом з тим усі вони усвідомлювали значимість методології економічного дослідження та переймалися її питаннями.

До джерел формування Київської політекономічної школи входили провідні напрями західноєвропейської економічної думки другої половини XIX ст. Однією з особливостей цієї школи є еволюція її методології, що пройшла шлях від ліберально-фритредерських поглядів її засновника на початку його наукової діяльності до прихильності маржинальним засадам економічного дослідження та співзвучності з методологією німецької історичної школи. Згадуючи два останніх напрями важко оминати увагою знаменитий «спір про метод» та основний його висновок, який свідчить про знаходження київськими вченими правильного виходу зі спору, адже вони відстоювали думку стосовно поєднання різних методів при дослідженні економічних явищ. Англійський історик економіки XX століття Т.С. Ештон говорив про безглуздість протиставлення методів дослідження в політичній економії, адже: «З таким же успіхом ми могли б сперечатися, на якій нозі краще стрибати – на правій чи на лівій. Розумні люди знають, що вони просунуться далі, якщо будуть пересуватися на двох ногах» [2, с. 177].

Київські вчені-економісти сприймали досягнення західноєвропейської економічної науки з перших уст. Підтвердженням тому є дані про численні стажування, відрядження і, навіть, навчання за кордоном. Саме навчання на машинобудівному відділенні Мюнхенського університету допомогло Євгену Слуцькому дійти висновку про свою непридатність до цієї спеціальності і саме там він зацікавився економікою і почав заглиблюватися у праці Адама Сміта і Девіда Рікардо. Інакше склалася доля інших представників Київської політекономічної школи, яким надавалися дозволи на закордонні відрядження для проходження стажування з метою отримання професорського звання.

➤ **Микола Цитович** під час стажування у 1889–1891 рр. відвідав європейські університети, де прослухав лекції та побував на семінарах таких відомих учених, як *А. Вагнер* і *Г. фон Шмоллер* (Берлінський університет), *В. Рошер* (Лейпцизький університет), *Г. Кон* (Геттінгенський університет).

К. Кніс (Гейдельберзький університет), *Ф. Нейман* і *Г. Шьонберг* (Тюбінгенський університет). Спеціально для того, щоб прослухати лекції з політичної економії та фінансового права Адольфа Вагнера вчений затримався в Берлінському університеті, вважаючи втрату такої нагоди неприпустимою.

➤ **Володимир Желєзнов** проходив стажування в Німеччині у 1899–1901 рр., де відвідував заняття в Берлінському університеті. Згодом, у 1905 р., його направили у закордонне відрядження з метою продовження роботи над дослідженням стосовно заробітної плати, після чого він захистив свою магістерську дисертацію «Главные направления в разработке теории заработной платы».

➤ **Олександр Білімович** проходив дворічне стажування в 1905–1907 навчальних роках у Німеччині та Франції. Під час свого відрядження вчений відвідав лекції та заняття *Ф. Неймана* та *Г. Шьонберга* – у Тюбінгенському університеті, *А. Вагнера*, *Г. фон Шмоллера* та *М. Зерінга* – у Берлінському університеті. У своєму звіті про відрядження вчений здійснив аналіз методики викладання вказаних професорів, зміст їхніх курсів тощо. Оцінюючи роботу *Ф. Неймана*, вчений говорить про те, що попри недоліки його лекцій із «Загальної частини науки про народне господарство» цей курс є «одним із найбільш детальних та оригінальних» [1, с. 13], а самого *Ф. Неймана* називає «цікавим лектором» і «хорошим інтерпретатором найбільш заплутаних питань» [1, с. 3]. На думку вченого, *А. Вагнер* значно повніше охоплював всю заплутану систему господарських відносин [1, с. 22], а курс *Г. фон Шмоллера* назвав «оригінально задуманим і майстерно виконаним» [1, с. 24].

➤ **Костянтин Воблий** також відвідував заняття у Берлінському (*А. Вагнер*, *Г. фон Шмоллер* і *В. Борткевич*) та Мюнхенському (*Л. Брентано* та *В. Лотц*) університетах під час закордонного відрядження 1909–1910 рр. Як і *Олександр Білімович*, вчений високо оцінив ораторські здібності *Г. фон Шмоллера* та наочність викладу лекційного матеріалу.

Окрім сприйняття київськими вченими сучасних їм напрямів економічної думки, у їхніх напрацюваннях ми можемо простежити і елементи неокласики, про що зокрема говорив і представник української діаспори *Всеволод Голубничий*, маючи

на увазі Євгена Слуцького та Романа Орженцького [3, с. 685]. Адже ці вчені впритул наблизилися до неокласичного вирішення питання теорії цінності, що полягало у синтезі трудової теорії цінності та теорії граничної корисності і увійшло у світову економічну науку під назвою «синтетична теорія цінності».

Попри значний внесок київських учених в економічну науку та залучення до їхнього методологічного інструментарію досягнень західних учених, починаючи з класичної школи політичної економії і закінчуючи елементами неокласики та інституціоналізму, варто розуміти, що українська економічна думка є багатогранною. Вона представлена класичним напрямом, народництвом, марксизмом тощо, які ще не знайшли глибокого висвітлення у сучасній літературі, що ставить нові завдання перед сучасними дослідниками. Це, однак, не применшує значимості наукового доробку Київської політекономічної школи, яка становить потужний пласт вітчизняної економічної думки. За кількістю представників залучених до вирішення реальних питань народногосподарського життя країни на вітчизняних теренах у період другої половини XIX – початку XX століття ця школа по праву може займати перше місце. Її представники сприймали досягнення сучасної економічної науки та вміло реалізовували їх на практиці, щоправда це не завжди їм вдавалося, проте певні наукові погляди все ж були втілені в урядовій політиці, зокрема у ринкових реформах Миколи Бунге та при викупі державою залізниць.

Література

1. Билимович А. Д. Отчет за первый год заграничной командировки / Пр.-доц. Ал. Билимович. – Киев, 1906. – 41 с. – [Оттиск из Университетских Известий за 1906 год].
2. Ashton T. S. The Relation of Economic History to Economic Theory. – *Economica* N. S., May 1946, 13, P. 81-96; reprinted in *The Study of economic history*. Edited by N. B. Harre. London: Frank Cass, 1971, P. 161-180.
3. Holubnychy V. History of Ukrainian Economic Thought / V. Holubnychy // *Ukraine: A Concise Encyclopaedia*. – Vol. 2. – Toronto University Press, 1971. – P. 681–693.